

ТӨР, ЗАХИРГААНЫ ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ**ЗАХИРГААНЫ ХУУЛЬ БУС АКТААС УЧИРСАН ГЭМ ХОРЫГ
АРИЛГУУЛАХТАЙ ХОЛБООТОЙ ХЭРГИЙН ХАРЬАЛАЛ***Ц.Мөнхдэлгэр**Сутай дээд сургуулийн ахлах багш, өмгөөлөгч, магистр*

Захиргааны байгууллага, албан тушаалтны хууль бус акт нь иргэн хуулийн этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хөндөж, эдийн болон эдийн бус хохирол учруулж байдаг бөгөөд Захиргааны хууль бус актын улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх нэхэмжлэлийг Захиргааны хэргийн шүүх эсхүл Иргэний хэргийн шүүхэд хандаж гаргах уу гэдэг нь хэргийн харьяалалын нэг гол асуудал болдог. Сүүлийн жилүүдэд дээрхи Захиргааны хууль бус актаас учирсан гэм хорыг арилгуулахтай холбоотой хэргийн тоо өсөж харьяалалын талаар анхаарах шаардлага бий болж байна. Захиргааны хэргийн шүүхийн харьяалан шийдвэрлэх маргаан мөн эсэхийг тогтоох гол шалгуур нь нийтийн эрх зүйг хувийн эрх зүйгээс ялгаж ойлгох явдал юм. Хувийн эрх зүйн маргааныг ерөнхий харьяалалын шүүх, харин нийтийн эрх зүйн маргааныг захиргааны хэргийн шүүх харьяалан шийдвэрлэнэ.

Захиргааны байгууллага, албан тушаалтны хууль бус ажилагааны улмаас учруулсан гэм хорыг иргэн, хуулийн этгээд арилгуулах эрх нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16-р дугаар зүйлийн 14-т “...бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх...” эрхтэй хэмээн заасан байдаг.¹ Энэхүү эрхээ хууль зүйн тодорхой зохицуулалтын дагуу эдэлдэг.

Гэм хор учруулсан гэх захиргааны актыг хууль бусад тооцуулах, хүчингүй болгуулах нь захиргааны маргаан бөгөөд үүнийг Захиргааны хэргийн шүүхээс харьяалан шийдвэрлэдэг. Харин тухайн хууль бус гэж тооцсон захиргааны актаас учирсан гэм хорыг арилгах, нөхөн төлүүлэх шаардлагын үр дагавараас хамаарч уг маргааныг захиргааны хэргийн эсхүл иргэний хэргийн шүүх шийдвэрлэх харьяалалтай байна.

Гэм хор үүсэх хууль зүйн факт нь олон шалтгаан нөхцөлтэй байж болно. Тухайлбал, хууль бус захиргааны актын улмаас, гэмт хэргийн улмаас, гэрээний үүргээ биелүүлээгүйн улмаас г.м. Гэм хорыг арилгуулах асуудлыг шүүхээс авч хэлэлцэхдээ тухайн гэм хор үүсэх шалтгаан болсон факттай нь хамт шийдвэрлэхээр

хуулийн зохицуулалтанд тусгасан байдаг. Жишээ нь: Гэмт хэргийн улмаас эд хөрөнгийн хохирол хүлээсэн иргэн, хуулийн этгээд нь сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, эсхүл түүний учруулсан эд хөрөнгийн хохирлыг хариуцвал зохих этгээдэд холбогдуулан иргэний нэхэмжлэл гаргах эрхтэй бөгөөд тэрхүү нэхэмжлэлийг уг хэргийн хамт тухайн шүүхээс хянан шийдвэрлэдэг.

Харин эрүүгийн хэрэгт иргэний нэхэмжлэл гаргаагүй, эсхүл гаргасан нэхэмжлэлийг хэлэлцээгүй орхисон бол иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны журмын дагуу хохирогч тал нэхэмжлэл гаргах эрх нээлттэй байдаг.

Харин захиргааны актаас учирсан гэм хорыг арилгуулах нэхэмжлэлийн шаардлагыг харьяалан шийдвэрлэхдээ үүнтэй төсөөтэй зарчмыг баримтлахаар хуульчилжээ. Үүнд:

1. ЗХХШТХ-ийн 32.5.3-д заасанчлан нэхэмжлэлд маргаан бүхий захиргааны акт нэхэмжлэгчийн ямар эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг зөрчсөн болон түүнээс үүдэн гарсан хохирлын тухай тусгана.² Мөн энэ тухай 2009.3.10-ны өдрийн “Улсын дээд шүүхийн

¹ Монгол Улсын Үндсэн хууль 2 дугаар бүлэг 16 дугаар зүйлийн 14

² ЗХХШТХ-ийн 32.5.3

зөвлөмж”-д тусгажээ.

2. ЗХХШТХ-ийн 70.4-д шүүхийн шийдвэр гаргахдаа захиргааны байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр, үйл ажиллагааны улмаас нэхэмжлэгчид хохирол учирсан нь тогтоогдвол нөхөн төлүүлэх ба хохирлын хэмжээний талаар маргаан гарсан бол иргэний хэргийн шүүхээр шийдвэрлүүлнэ гэж зохицуулсан байна.³ Мөн энэ тухай 2005.4.6-ны өдрийн “Улсын дээд шүүхийн зөвлөмж”-д тусгажээ.

Дээрхи зохицуулалтыг дараах байдлаар ойлгож хэрэглэж болох талтай байна.

1. Захиргааны хууль бус актаас учирсан гэм хорыг арилгуулах шаардлага нь захиргааны хэргийн шүүхэд нэхэмжлэлийн бие даасан шаардлага болж чадахгүй. Харин захиргааны тухайн акттай нь холбогдуулан хамтад нь авч хэлэлцүүлэн шийдвэрлүүлэх боломжтой байдаг.

2. Захиргааны хэргийн шүүх захиргааны актаас учирсан хохирлын талаар шийдвэр гаргах нөхцөл нь юуны өмнө хохирлын хэмжээний талаар талуудын хооронд маргаан гараагүй байх явдлаар тодорхойлогдож байна.

3. Захиргааны хэргийн шүүх уг асуудлыг шийдэх нөхцөл бүрдвэл нөхөн төлөх хохирлын хэмжээ, хэлбэр зэргийг тогтоохдоо Иргэний хуулийн “Гэм хорыг арилгах” 18-р бүлэг, “Гэм хор учруулснаас үүсэх үүрэг” 52-р бүлгийн заалтуудыг баримтлан шийдвэрлэнэ.

4. Захиргааны актаас учирсан хохирлын хэмжээний талаар маргаан гарсан бол холбогдох нэхэмжлэлийг иргэний хэргийн шүүхэд хандана. Захиргааны хэргийн

шүүхээс захиргааны тухайн актыг хууль бус гэж тооцсон шийдвэр гарсан тохиолдолд иргэний хэргийн шүүхээс зөвхөн хохирлын хэмжээ, түүнд холбогдох асуудлаар шийдвэр гаргана.

Захиргааны хууль бус актаас учирсан хохирлыг ердийн буюу иргэний хэргийн шүүх харьяалан шийдвэрлэх боломжтой юм. Ингэхдээ хохирлын хэмжээний тухай ямар нэг маргаан гараагүй тохиолдолд Захиргааны хэргийн шүүх шийддэг байна.

Захиргааны албан тушаалтны учруулсан гэм хорыг арилгуулахтай холбогдон үүссэн хэргийн харьяаллыг тогтооход дараах хүчин зүйлүүдийг анхааран үзэх шаардлагатай байна.

- Захиргааны албан тушаалтан албан үүргээ гүйцэтгэж байхдаа, эсхүл хувь этгээдийн хувьд эрх зүйн харилцаанд оролцож байгаад бусдад учруулсан гэм хорыг арилгуулах нэхэмжлэл нь хэргийн харьяаллын хувьд өөр өөр байна.

Захиргааны албан тушаалтан албан үүргээ гүйцэтгэж байхдаа бусдын нэр төр, алдар хүндийг хөндсөн акт гаргах, эсхүл захиргааны хууль бус актаас иргэн, хуулийн этгээдэд хохирол учруулах тохиолдлууд нь нийтийн эрх зүйн харилцаанд хамаарах тул хохирлын хэмжээний талаар маргаан гараагүй бол Захиргааны хэргийн шүүхээс шийдвэрлэнэ. Харин уг гэм хор учруулсан үйлдлийг захиргааны албан тушаалтан хувь хүний хувьд хийсэн, эсхүл хийхээс татгалзсан бол хувийн эрх зүйн харилцаа гэж үзэж хэргийн ерөнхий харьяалалтай шүүхээс шийдвэрлэнэ. Тухайлбал: Захиргааны албан

тушаалтан амралтын өдөр замын хөдөлгөөнд оролцож байгаад бусдад гэм хор учруулсан бол тухайн албан тушаалтан замын хөдөлгөөнд хувь этгээдийн үүднээс оролцож байгаа нь тодорхой тул хувийн эрх зүйн харилцаанд хамаарах тул маргаан гарвал иргэний хэргийн шүүхээс шийдвэрлэнэ.

- Захиргааны албан тушаалтан албан үүргээ гүйцэтгэж байхдаа, эсхүл хувь этгээдийн хувьд эрх зүйн харилцаанд оролцож байгаад бусдад учруулсан гэм хор нь захиргааны актаас учирсан бол түүнийг арилгуулах үүрэг хүлээлгэхдээ эрх зүйн зөрчлийн бүрэлдэхүүн бий эсэхийг зайлшгүй тогтоох шаардлагатай юм.

Захиргааны байгууллага, албан тушаалтаны гэм хор учруулсан хууль бус үйл ажиллагаанд хариуцлага хүлээлгэхэд эрх зүйн зөрчлийн бүрэлдэхүүний асуудлыг зайлшгүй авч үзнэ. Гэм хор учруулсны хариуцлага хүлээх захиргааны байгууллага, албан тушаалтны гэм буруутай үйлдэл, эс үйлдэхүй нь дараах ерөнхий болон тусгай бүрэлдэхүүнтэй байдаг.

Үйлдэл, эс үйлдэхүй, гэм хор буюу хохирол, шалтгаант холбоо, гэм буруу зэрэг нь бүрэлдэхүүний ерөнхий элемент байдаг бол, эрх зүйн байдал, үйл ажиллагаанд холбогдох нөхцөл нь тусгай элемент болдог. Захиргааны актаас учирсан гэм хорын асуудлыг харьяалан шийдвэрлэхдээ эдгээр бүрэлдэхүүн тус бүрд холбогдох нотлох баримтыг судлан тогтоосон байх шаардлагатай.

- Захиргааны байгууллагын хууль зөрчсөн үйл

³ ЗХХШТХ-ийн 70.4

ТӨР, ЗАХИРГААНЫ ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

ажиллагааны улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, төрөөс иргэний эрхэд хуулийн дагуу халдсаны төлөө олгох нөхөх олговортой холбоотой хэргүүд хоорондоо ялгаатай юм.

Захиргааны байгууллага, албан тушаалтаны хууль зөрчсөн үйл ажиллагааны улмаас бусдад хохирол учирч буй тул үүнийг эрх зүйн зөрчил гэж үзэж хэргийг

захиргааны хэргийн шүүх, эсхүл иргэний хэргийн шүүхээс харьяалан шийдвэрлэнэ.

Харин төрөөс иргэн, хуулийн этгээдийн эрхэд хуулийн дагуу халдсаны төлөө олгох нөхөх олговрын талаар үүссэн маргаан нь нийтийн эрх зүйн харилцаанд хамаарах тул Захиргааны хэргийн шүүхэд харьяалагдана. Уг маргаан нь эрх зүйн зөрчлөөс

хамаараагүй байдгаараа онцлогтой юм. Тухайлбал цагаатгагдсан этгээдэд төрөөс нөхөн олговор олгох, газрыг нөхөн олговортойгоор эзэмшигч, өмчлөгч иргэн, хуулийн этгээдээс төр эргүүлэн авах зэрэг харилцаа хамаарагдана.

